

Kubicka, Grażyna

Czasopisma regionalne ruchu ludowego w latach 1944-1949

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 25/3, 99-115

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GRAŻYNA KUBICKA (Warszawa)

CZASOPISMA REGIONALNE RUCHU LUDOWEGO W LATACH 1944—1949

Powojenna prasa ruchu ludowego nie doczekała się jeszcze poważniejszych analiz. Ukazało się zaledwie kilka artykułów zawierających podstawowe informacje o niektórych pismach Stronnictwa Ludowego i Polskiego Stronnictwa Ludowego. Jedynym czasopismem już omówionym jest wydawany w Olsztynie w latach 1945—1948 „Głos Ziemi”.

Niedostatki literatury przedmiotu zadecydowały o typowo źródłowym charakterze niniejszego opracowania. Podstawową grupę źródeł do dziejów prasy ludowej stanowi spuścizna aktowa po partiach politycznych, urzędach i instytucjach przechowywana w Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego, Archiwum Akt Nowych, Centralnym Archiwum KC PZPR i ich odpowiednikach wojewódzkich. Pomocne, jak zwykle w badaniach historii najnowszej, okazały się relacje dziennikarzy i działaczy.

Zakres merytoryczny ograniczony został do uwag nad warunkami funkcjonowania prasy regionalnej stronnictw ludowych i prezentacji poszczególnych tytułów. Zajmuję się czasopismami wydawanymi poza Warszawą i mającymi przynajmniej w początkowym okresie edycji charakter i zasięg regionalny.

Typowy po wojnie system prasowy partii politycznej obejmował: 1) gazety i organy naczelne, przeważnie tygodniki, o zasięgu ogólnopolskim oraz 2) czasopisma wydawane na terenach największych wpływów dysponenta i przeznaczone dla określonego obszaru geograficznego. Brak zaplecza intelektualnego i technicznego decydował o tworzeniu pism w dużych miastach wojewódzkich. Inicjatywy wydawnicze mniejszych ośrodków albo nie były realizowane, albo też miały charakter efemeryczny.

Na rozwój prasy ludowej decydująco wpływały ogólna sytuacja polityczna w kraju oraz fluktuacje popularności poszczególnych ugrupowań. Do lata 1945 r. jedynym legalnym reprezentantem interesów wsi było „lubelskie” SL. Następne miesiące, przynajmniej do jesieni 1946 r., upływały pod znakiem sympatii poważniejszej części opinii publicznej, nie tylko na wsi, dla PSL. Ostra walka polityczna między obozem rzą-

dzącym a przeciwnikami władzy ludowej w latach 1945—1947 doprowadziła do eliminacji legalnej opozycji. Opuszczenie kraju przez S. Mikołajczyka w październiku 1947 r. zakończyło *de facto* okres rozbitcia politycznego ruchu ludowego. Po zmianach personalnych w kierownictwie PSL postępowano przez następne dwa lata zbliżenie polityczne i ideowe obu odłamów ruchu, prowadzące do zjednoczenia w listopadzie 1949 r.

Ewolucja sytuacji w ruchu ludowym stanowiła efekt zmian ogólnopolitycznych w Polsce tego pięciolecia. Państwo polskie przeżyło w owym okresie drogę rewolucji ustrojowej od przejęcia władzy, poprzez rozwój i upadek opozycji do zaostrzenia kursu wewnętrznego wskutek wydarzeń międzynarodowych.

Poszukiwanie korzeni przez organizacje działające w nowych układach politycznych odbiło się w rejonizacji ośrodków wydawniczych: odtworzono prasę ludową w dawnych centrach ruchu — Małopolsce i Wielkopolsce. Nowe ośrodki powstały na ziemiach odzyskanych. Gwałtowna „prowincjonalizacja” Lublina zniweczyła tamtejsze inicjatywy. Pozostałe ziemie obsługiwała prasa centralna.

Rozbicie organizacyjne ruchu doprowadziło do powstania dwóch systemów propagandowych adresowanych do środowisk wiejskich. Założeniem podstawowym propagandy obu partii było uznanie autentyczności „swojego” odłamu ruchu, która uprawomocnić miała występowanie w imieniu wsi polskiej.

Prasę SL tworzyli i redagowali przede wszystkim działacze; w pismach PSL pracowało wielu przedwojennych dziennikarzy, nie zawsze związanych z ruchem. Zawartość czasopism odpowiadać musiała przyzwyczajeniom czytelnicy i poziomowi intelektualnemu odbiorców.

1 kwietnia 1945 r. ukazał się pierwszy numer czasopisma „Polska Ludowa”, przygotowany przez członków Wojewódzkiego Zarządu SL w Poznaniu; komitetem kierował Michał Jagła. Za zezwoleniem Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy gazetkę, zaplanowaną jako dwutygodnik, odbito w Drukarni Polskiej w Jarocinie Wielkopolskim. Po przerwie, podczas której szukano drukarni i organizowano redakcję, ukazał się numer 2, z datą 20 maja¹. Odtąd „Polska Ludowa” wychodziła regularnie, do połowy listopada 1945 r. jako tygodnik, następnie 3 razy w tygodniu, aż do powstania Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego.

Wydawcą pierwszych 19 numerów był Tymczasowy Zarząd Wojewódzki SL w Poznaniu. Na mocy jego uchwały z 14 IX 1945 r. pismo przejął Instytut Wydawniczy Ruchu Ludowego „Polska” (od nr. 20 z 23 września). Od 14 października 1945 r. „Polska Ludowa” była organem PSL.

---

¹ T. Nowak, *Rok służby dla Narodu*, „Polska Ludowa”, nr 58 z 19 V 1946, s. 2—3.

W lutym 1948 r. bezpośrednio wydawanie przejął ZW PSL, zaś Instytut zajmował się stroną techniczną i kolportażem².

Do listopada 1945 r. tygodnik redagował komitet w składzie: M. Jagła, W. Sierakowski, T. Nowak, K. Nadobnik. Pod koniec października zaangażowano jako redaktora naczelnego Stanisława Kunza, ostatniego przed wojną redaktora „Gazety Grudziądzkiej”³. Kunz kierował „Polską Ludową” do końca edycji. Kierownikami działów byli: W. Sierakowski, S. Nowakowski (do sierpnia 1946 r.), B. Schmidt (od stycznia 1946 r.) i J. Lis (od kwietnia 1946 r.). Niewielkie zmiany personalne po roku 1947 tłumaczy uznanie przez redakcję linii politycznej nowych władz PSL, choć zachowały się sygnały o wątpliwościach redaktora naczelnego⁴.

Od nr. 2 „Polskę Ludową” odbijano w Poznaniu, w Drukarni Wydawniczej Franciszka Krajny. W 1946 r. od nr. 15 przeniesiono druk na maszynę rotacyjną Drukarni Św. Wojciecha, będącej pod zarządem państwowym. W latach 1947—1948 gazetę składano u Krajny, a drukowano u Św. Wojciecha. Od początku 1949 r. „Polskę Ludową” drukowano w zakładzie Spółdzielni Wydawniczej „Chłopski Świat” w Warszawie; w rezultacie zorganizowano tam drugą redakcję pisma. W ciągu ostatniego roku edycji jako miejsce wydania podawano Poznań i Warszawę⁵.

Do końca 1945 r. „Polska Ludowa” wychodziła w nakładzie 10 tys. egzemplarzy, w latach 1946—1947 bito 25—39 tys. Ostatnie dwa lata edycji to okres stałych trudności pisma, a w konsekwencji drastycznego spadku nakładu: od 4,5—11 tys. w 1948 do 3—5,4 tys. egz. w 1949 r.⁶

Kolportaż gazety zorganizowany został w oparciu o aparat terenowy SL, a potem PSL i Związek Zawodowy Sprzedawców Gazet. Od sierpnia 1945 r. rozpowszechnianiem zajęły się Spółdzielnia Sprzedawców Gazet

² Pismo „Polski Ludowej” do ZW PSL w Poznaniu z 24 XI 1947, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (dalej: AZHRL), PSL, sygn. 182.

³ W. Sierakowski, *Jeden rok pracy dla idei*, „Polska Ludowa”, nr 58 z 19 V 1946, s. 3.

⁴ Protokół z posiedzenia egzekutywy KW PPR w Poznaniu 29 X 1947, AZHRL, PSL, sygn. 334.

⁵ Sprawa przeniesienia wydawnictwa do Warszawy wypłynęła po raz pierwszy w połowie marca 1948 r.; nie doszło wówczas do tego z obawy zmniejszenia liczby czytelników. Pismo Sekretariatu Wojewódzkiego PSL w Poznaniu do Wydziału Prasowego NKW PSL z 17 III 1948, AZHRL, PSL, sygn. 182.

⁶ Sprawozdania Wydziału Informacyjno-Prasowego Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy (dalej: WUIiP) w Poznaniu za 1945—1946, AZHRL, PSL, sygn. 182, AP Poznań, WUIiP, sygn. 69; wykazy nakładów dzienników i czasopism od 26 I 1946 do 29 III 1947, AP Poznań, WUIiP, sygn. 65; rachunek „Polski Ludowej” za III 1948, rozdział „Polski Ludowej” za I—III i VII—X 1949, AZHRL, PSL, sygn. 182; sprawozdanie Wydziału Szkolenia i Propagandy PSL za czas od 15 X 1948 do 31 III 1949, AZHRL, Centralny Komitet Jedności Ruchu Ludowego (dalej: CKJRL), sygn. 6.

i Czasopism „Zryw” w Poznaniu i tamtejsza delegatura „Czytelnika”⁷. Organizacyjnie za popularyzację i kolportaż odpowiadali powiatowi referenci „Polski Ludowej”⁸.

Okresem największej popularności pisma były lata 1946—1947. Znaczna część nakładu — jesienią 1947 r.: 60% — rozchodziła się wówczas w prenumeracie⁹. Naciski władz PSL na egzekwowanie prenumeraty gazety wystąpiły dopiero w 1948 i 1949 r.¹⁰

„Polska Ludowa” rozpowszechniana była w Wielkopolsce, na Pomorzu Zachodnim i częściowo na Dolnym Śląsku¹¹. Od grudnia 1945 r. umożliwiono kolportaż w całym kraju¹². Cenzura nie wyraziła natomiast zgody na wydawanie edycji pomorskiej w nakładzie 15 tys. egz.¹³

Układ graficzny pisma ulegał kilkakrotnie zmianom w związku z przenoszeniem druku do kolejnych zakładów poligraficznych. Do końca 1948 r., poza numerem 1, kolumnę składano w 4 szpalty, w 1949 r. wprowadzono 6 szpalt. W winiętę tytułową wpleciony był od 1946 r. do Wielkanocy 1949 orzeł osłaniający skrzydłami postać chłopca. Od końca kwietnia 1947 r. po obu stronach tytułu umieszczano ramki zawierające datę, kolejny numer i cenę egzemplarza oraz wydawcę. Po przeniesieniu druku do Warszawy zrezygnowano z ramek i zmniejszono całą winiętę.

Pierwszy numer „Polski Ludowej” ukazał się w formacie 21,5 × 30,5 cm, następne, do nr. 14 z 1946 r. — 30,5 × 42,5 cm. Do końca 1948 r. kolumna miała format 31 × 46 cm, a w ostatnim roku 34,5 × 51,5 cm.

Objętość pisma wynosiła 4 kolumny w 1945 r. i 6—8 w latach następnych, przy czym numery świąteczne miały 12 stron. Numery o zwiększonej objętości wychodziły na Wielkanoc i Boże Narodzenie oraz z okazji targów poznańskich w 1947 i 1948 r., numery na Święto Ludowe wyróżniały się tylko zawartością. Większość dodatkowej powierzchni zajmowały reklamy handlowe. Z okazji Kongresu PSL wydano dwa nu-

⁷ Kwestionariusze sprawozdawcze WUiP w Poznaniu za VI—VIII 1945, AAN, Ministerstwo Informacji i Propagandy (dalej: MIP), sygn. 368; pismo I sekretarza KW PPR w Poznaniu J. Izydorczyka do KC PPR z 24 XI 1945, pismo Związku Sprzedawców Gazet i Czasopism Ziem Zachodnich Polski przy Spółdzielni „Książka” w Poznaniu z 25 VII 1946 do Komisji Kontrolnej (SW „Czytelnik”) w Warszawie, AKW PZPR Poznań, KW PPR, sygn. 1/VII/5, t. 5, k. 6, 14.

⁸ Biuletyn informacyjny nr 1 ZW PSL w Poznaniu, 20 IX 1945, AZHRL, PSL, sygn. 105.

⁹ Pismo „Polski Ludowej” do Wydziału Prasowego NKW PSL z 24 XI 1947, AZHRL, PSL, sygn. 182.

¹⁰ Por. np. Okólnik organizacyjny nr 5 Sekretariatu Naczelnego PSL z 17 II 1948, AZHRL, PSL, sygn. 4.

¹¹ Sprawozdanie NKW PSL na Kongres PSL (19—21 I 1946) za okres od 1938, AZHRL, PSL, sygn. 6.

¹² *Od administracji*, „Polska Ludowa”, nr 55, z 2 XII 1945, s. 4.

¹³ Pisma administracji „Polski Ludowej” z 19 VI 1946 do Wydziału Prasy i Propagandy NKW PSL i Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, AZHRL, PSL, sygn. 182.

mery specjalne (nr 11 z 24 I i 12 z 27 I 1946). 4 lipca 1945 r., w przeddzień pierwszej wizyty w Poznaniu S. Mikołajczyka i W. Kiernika, ukazał się dodatek nadzwyczajny — nr 9a „Polski Ludowej” z programem pobytu i biografią wicepremiera pióra M. Jagły.

W latach 1946—1947 „Polska Ludowa” wydała kilka bezpłatnych dodatków: kalendarz ścienny na rok 1946, broszurę *Przyczyny ucieczki Mikołajczyka* (listopad 1947, dla prenumeratorów), powieść S. Kunza *Stach Krzepica* (od stycznia 1948). Od 25 stycznia 1948 r. ukazywał się co dwa tygodnie „Plon. Poradnik rolnika”, czterostronicowy dodatek formatu 1/2 kolumny gazety, redagowany przez profesorów Z. Moczarskiego i B. Niklewskiego.

Treść gazety ujmowano od początku w działy i rubryki, przy czym pełen ich zestaw wykształcił się w 1946 r. Stale publikowano informacje z kraju i ze świata, wiadomości gospodarcze i notowania giełdy poznańskiej, przegląd prasy, kronikę organizacyjną, listy do redakcji. Na początku 1946 r. zamieszczać zaczęto kolumnę „Wiciarz Wielkopolski”. Od nr. 4 z 7 kwietnia 1946 do końca roku 1947 ukazywał się co dwa tygodnie dział „Z życia kobiet PSL”, przygotowywany przez J. Ligocką, K. Nowakową i I. Sawicką. Po przerwie, w połowie sierpnia 1948 r., pojawiła się rubryka „Nasza gospodyni radzi”. Od 1947 r. w każdym numerze drukowano odcinek powieści¹⁴. Jako jedyne pismo ludowe gazeta zamieszczała od początku października 1947 r. powieść rysunkową dla dzieci pt. *Przygody drewnianej kukielki*.

W roku 1948 wydzielono wiadomości z Wielkopolski i ziem odzyskanych, a w 1949 kolumnę „Gospodarstwo chłopskie” i rubrykę sportową. W 1949 r. ukazywała się rubryka kulturalna pt. „Kronika kulturalna Polski, ZSRR i krajów demokracji ludowej”. Zmiany w obliczu politycznym „Polski Ludowej” odbiły się najwyraźniej w stopniowym zaniku publicystyki, aż do likwidacji w 1949 r. artykułów wstępnych.

Niewiele wiadomo o stronie finansowej wydawnictwa. Spółdzielnia egzystowała raczej pomyślnie do jesieni 1947 r., skoro była wierzycielem ZW PSL¹⁵. O gwałtowności krachu świadczy żądanie pomocy PSL dla utrzymania „Polski Ludowej”, wysunięte już w końcu listopada 1947 r.¹⁶ Przejęcie pisma przez stronnictwo w lutym 1948 r. i stałe dotacje pozwoliły zaledwie na utrzymanie go do końca 1949 r.¹⁷

¹⁴ Drukowano opowiadania i powieści J. Drdy, A. Czechowa, B. Oyene, K. Simonowa, S. Kunza, J. Niecki, I. Neverlego, J. Putramenta, W. Reymonta i S. Żeromskiego.

¹⁵ Sprawozdanie kasowe ZW PSL w Poznaniu za m-c listopad 1947, pismo Sekretariatu Wojewódzkiego PSL do NKW PSL z 4 XII 1947, AZHRL, PSL, sygn. 105.

¹⁶ Deficyt wyniósł wówczas 383 633 zł i wzrósł w marcu 1948 do 450 tys. zł. Budżet „Polski Ludowej” w grudniu 1947: rachunek „Polski Ludowej” za marzec 1948, AZHRL, PSL, sygn. 182.

¹⁷ Zestawienie wierzytelności i obligów PSL wg stanu na dzień 31 XII 1947, AZHRL, PSL, sygn. 40; pismo Sekretariatu Wojewódzkiego PSL do NKW PSL

„Polskę Ludową” zlikwidowano w wyniku decyzji Komisji Prasowo-Propagandowej Centralnego Komitetu Jedności Ruchu Ludowego, podjętej 19 października 1949 r. Prenumeratorzy wiejscy mieli w zamian otrzymywać tygodnik przyszelego zjednoczonego stronnictwa, zaś odbiorcy w miastach — dziennik. 30 września 1946 r. ZW SL w Poznaniu podjął decyzję wydawania dla Wielkopolski i ziemi lubuskiej pisma pt. „Ludowiec Wielkopolski. Tygodnik Ruchu Ludowego”. Na mocy uchwały Prezydium ZW wszyscy członkowie stronnictwa mieli stać się akcjonariuszami specjalnie tworzonej spółdzielni wydawniczej pod prezesurą posła Adolfa Kity. Tygodnikiem miał kierować Marian Tupalski, przewidywany równocześnie na szefa działu politycznego; opracowanie techniczne powierzono redaktorowi Eugeniuszowi Nowakowi. Do realizacji tej inicjatywy nie doszło¹⁸.

Lubelski Wojewódzki Zarząd SL wydał 1 maja 1945 r. jednodniówkę pt. „Chłopski Zew”. Z pomocą ZSCh zamierzano kontynuować wydawnictwo w oparciu o przebywających w Lublinie działaczy i pisarzy ludowych¹⁹. Inicjatywa okazała się jednak nietrwała: wydano jeszcze trzy numery jako dwutygodnik przeznaczony przede wszystkim dla województwa lubelskiego²⁰. Być może ukazały się również numery w lipcu i sierpniu, o czym świadczą kwestionariusze sprawozdawcze WUIiP w Lublinie²¹. Źródła potwierdzają fakt docierania pisemka do Wielkopolski i Urugwaju²².

Skład komitetu redakcyjnego nie jest znany. Wśród autorów powtarzają się nazwiska H. Syski, L. Pokory i J. Wójcika, prezesa WZ SL.

„Chłopski Zew”, odbijany w Drukarni nr 1 „Czytelnika” w Lublinie w nakładzie 1 tys. egzemplarzy²³, ukazywał się w objętości 8 kolumn

z 4 XII 1947, AZHRL PSL, sygn. 105; pismo „Polski Ludowej” do ZW PSL w Poznaniu z 24 XI 1947, AZHRL, PSL, sygn. 182; rachunek wynikowy PSL za okres 1 I—31 XII 1948, AZHRL, PSL, sygn. 40; protokół dodatkowy z okresowej rewizji przeprowadzonej (przez Główną Komisję Rewizyjną PSL) w dniach od 27 IX do 1 X 1948, AZHRL, PSL, sygn. 40.

¹⁸ Protokół 1 posiedzenia Podkomisji Gospodarczej Komisji Prasowo-Propagandowej Centralnego Komitetu Jedności Ruchu Ludowego w dniach 17 i 19 X 1949, AZHRL, CKJRL, sygn. 6, oraz protokół z posiedzenia Prezydium ZW SL w Poznaniu 30 IX 1946, Archiwum WK ZSL, Poznań, SL, sygn. I/5/10, k. 70.

¹⁹ Z życia organizacji. Zebranie organizacyjne SL, „Chłopski Zew”, nr 1 z 1 V 1945, s. 7.

²⁰ *Od Redakcji*, tamże, nr 2 z 20 V 1945, s. 4.

²¹ Kwestionariusze sprawozdawcze WUIiP w Lublinie za okres 1 VII—1 VIII i 1 VIII—1 IX 1945, AAN, MIP, sygn. 275, k. 46 i n. Wg tych danych nakład dwutygodnika wynosił 10 tys. egz.

²² W nr. 3 z 3 VI ogłoszono list Władysława Wójcika, działacza Polonii brazylijskiej z Urugwaju. Kwestionariusz sprawozdawczy WUIiP w Poznaniu za lipiec 1945, AAN, MIP, sygn. 368.

²³ Spis wszystkich czasopism wychodzących na terenie województwa lubelskiego (w 1945), WAP Lublin, Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 151, k. 1.

podzielonych na 3 szpalty, formatu 23,5 × 30 cm. W winiecie pisma umieszczano nadtytuł „Przez zjednoczoną wieś do silnej Polski Ludowej”.

Na zawartość „Chłopskiego Zewu” składały się materiały informacyjne i kronika organizacyjna oraz komunikaty, wiersze, odpowiedzi redakcji. Wiele miejsca poświęcano sprawom związanym z realizacją reformy rolnej. Osobne miejsce zajmowały wiadomości z życia emigracji polskiej w Ameryce Południowej, nadsyłane przez działaczy polonijnych. Od nr. 2 publikowano kolumnę „Wieś Tworząca”, redagowaną przez członków tymczasowego zarządu komisji organizacyjnej grupy literatów ludowych: L. Pokorę, J. Porka i H. Syskę²⁴. Zgodnie z ówczesnym zwyczajem zamieszczano hasła propagandowe.

Po kilku miesiącach próbę wydawania prasy na Lubelszczyźnie podjęło PSL: Tymczasowy Zarząd Powiatowy w Zamościu wystąpił 27 września 1945 r. do starostwa z deklaracją wydania pisma pt. „Nowe Życie”, które zajmować się miało sprawami społeczno-politycznymi i oświatowymi oraz życiem organizacyjnym stronnictwa. Zamierzano drukować je w Drukarni Rady Narodowej w Zamościu. W imieniu PSL pismo miał wydawać i redagować sekretarz Tymczasowego Zarządu Powiatowego PSL Czesław Piszcz²⁵. Dotychczas nie odnaleziono egzemplarzy tego pisma.

W latach 1945—1948 ukazywało się w Olsztynie czasopismo SL pt. „Głos Ziemi”. Pierwsze numery wydawał Tymczasowy Zarząd SL na Okręg Mazurski. Od 23 października 1945 r. Wydawcą była Spółdzielnia Wydawnicza „Zagon”, założona przez działaczy polskich na Mazurach, wśród których znaleźli się członkowie władz okręgowych stronnictwa. „Głos Ziemi” ukazywał się nieregularnie; wyszło 17 numerów: 13 w 1945, 1 w 1946 i 3 w 1948 r.

Numer pierwszy „Głosu Ziemi” z 20 maja 1945 r. i sześć kolejnych odbito na hektografie w ok. 100 egzemplarzach²⁶. Począwszy od nr. 8 z 23 października pismo było drukowane w niewielkim zakładzie będącym własnością spółdzielni „Zagon”. Próby dostosowania treści tygodnika do nowej sytuacji politycznej, przy drastycznym spadku wpływów SL i przechodzeniu członków do konkurencyjnej partii, zakończyły się fiaskiem i pismo przestało się ukazywać. Starania o wznowienie tytułu lub utworzenie nowego pisma o profilu gospodarczym nie przyniosły

²⁴ *Wieś tworząca. Zjazd literatów ludowych*, „Chłopski Zew”, nr 2 z 20 V 1945, s. 6.

²⁵ Deklaracja Tymczasowego Zarządu Powiatu Zamojskiego (PSL) z 28 IX 1945 o wydaniu tygodnika „Nowe Życie”; pismo starosty powiatowego zamojskiego z 22 X 1945 do Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego, WAP Lublin, Urząd Woj. Lub. Wyzd. Społ.-Poi.t., sygn. 148, k. 37, 38.

²⁶ B. Łukasiewicz, *Prasa informacyjno-polityczna Warmii i Mazur 1945—1975. Szkice do monografii*, Warszawa 1982, s. 53.

²⁷ *Tamże*, s. 55—56.

efektów²⁷. Wydano tylko jeden numer z 17 marca 1946 r. z nowym podtytułem: „Tygodnik społeczno-gospodarczy”, po czym nastąpiła prawie dwuletnia przerwa. Lecz i w roku 1948 wydano tylko trzy, już ostatnie, numery „Głosu Ziemi”.

Na czele kolegium redakcyjnego „Głosu Ziemi” stał od nr. 2 Feliks Murawa, przedwojenny dziennikarz i literat. Jego teksty znajdują się we wszystkich następnych numerach pisma, nie jest jednak pewne, czy redagował je także w 1948 r.²⁸ Do stałych współpracowników należeli działacze ludowi i oświatowi z Olsztyna: H. Skurpski, M. Grabińska, J. Burski.

Objętość pisemka wynosiła 4 kolumny czterospaltowe formatu 29 × 41,5 cm. Tylko numery z 1948 r. miały 6—8 stron. Nakład wahał się od 1 do 2 tys. egz. w 1945 i do ok. 7,5 tys. w 1948 r. Pismo sprzedawane było w sklepach i księgarniach Olsztyna; w województwie kolportażem zajmowały się organizacje SL²⁹.

Na zawartość „Głosu Ziemi” składały się wiadomości i artykuły polityczne (poza nr. 14 z 1946), kronika lokalna i organizacyjna, felieton, recenzje teatralne, porady gospodarskie, wiersze oraz reklamy i ogłoszenia. W numerach 15 i 16 z 1948 r. znalazła się rubryka „Na wiciowej niwie”. Nie publikowano listów do redakcji. W sześciu numerach zamieszczono fotografie.

Dopiero na jesieni 1945 r. wzrosła ilość materiałów publicystycznych. Zainteresowania redakcji skupiały się na problemach ludności autochtonicznej i polskości Warmii i Mazur; w 1946 i 1948 r. przeważała tematyka gospodarcza. Jakkolwiek adresatem pisemka była ludność wiejska, jego zawartość wydaje się być bardziej interesująca dla mieszkańców Olsztyna³⁰.

Spółdzielnia „Zagon” borykała się niemal do końca z dużymi kłopotami finansowymi. Wpływy ze sprzedaży pisma i z ogłoszeń nie równoważyły ponoszonych kosztów. Dopiero w 1949 r. „Zagon” osiągnął rentowność dzięki zwiększeniu liczby akcjonariuszy oraz szerokiej działalności usługowej na potrzeby administracji³¹. Kluczowe stanowiska w spółdzielni zajmowali jej inicjatorzy — ludowcy. Na czele Rady Nadzor-

²⁷ *Tamże*, s. 56.

²⁸ *Tamże*, s. 53, 55; protokół z oceny maszyn i sprzętu drukarskiego drukarni Spółdzielni Wydawniczej „Zagon” w Olsztynie przy ul. Kopernika 14, AP Olsztyn, Dział CWD, sygn. III/180/1, t. 5, k. 57—58.

²⁹ Por. analizę statystyczną w: Łukaszewicz, *op. cit.*, s. 64—67.

³¹ Statut Spółdzielni Wydawniczej „Zagon” z 1 X 1945, AP Olsztyn, Dział Centrala Wydawnicza Druków, sygn. III/180/1, t. 5, k. 7—11; ankieta Związku Rewizyjnego Spółdzielni RP za r. 1947, *tamże*, III/108/3 t. 3, k. 48; podanie SW „Zagon” do Banku Gospodarstwa Spółdzielczego w Olsztynie z 21 VI 1947, *tamże*, t. 3, k. 23; wykaz udziałów SW „Zagon” w innych przedsiębiorstwach na dzień 31 XII 1948, *tamże*, III/180/1 t. 5, k. 3; sprawozdanie Zarządu SW „Zagon” w Olsztynie za okres od 1 I do 30 XI 1949, *tamże*, t. 14, k. 1—2.

czej stali kolejno B. Wilamowski i H. Skurpski. W skład zarządu wchodzili W. Wach, G. Leyding-Mielecki i F. Murawa, a w latach 1949—1950 F. Murawa, T. Terlecki i Staszewski³². „Zagon” zlikwidowano w końcu 1949 r., gdy Wydawnictwo Ludowe odmówiło przejęcia jego majątku³³.

14 października 1945 r. ukazał się w Krakowie pierwszy powojenny numer tygodnika „Piast”. Był to początek trzydziestego trzeciego już roku edycji czasopisma założonego w grudniu 1913 r. i wydawanego przez Ludowe Towarzystwo Wydawnicze „Piast”. W 1945 r., tak jak przed wojną, prezesem Rady Nadzorczej LTW był W. Witos. Po jego śmierci funkcję tę pełnili kolejno S. Mikołajczyk i W. Kiernik.

Na polecenie Witosza organizowaniem tygodnika zajmował się w lipcu 1945 r. sekretarz Zarządu Okręgu i członek NKW SL „Roch”, a wkrótce PSL, adwokat Stanisław Mierzwa³⁴.

Redaktorem naczelnym „Piasta” został doc. dr Karol Buczek, historyk mediewista z Uniwersytetu Jagiellońskiego, prezes zarządu grodzkiego PSL w Krakowie, świetny polemista, autor większości artykułów politycznych w ciągu pierwszego roku nowego wydania. Po aresztowaniu K. Buczka wraz z grupą krakowskich działaczy PSL we wrześniu 1946 r., redakcję objął przedwojenny naczelny — Eugeniusz Bielenin, pełniący od 1945 r. obowiązki redaktora technicznego; drugą osobą w redakcji został współpracownik naczelnego Józef Kowal³⁵. Administratorem „Piasta” był jak przed wojną S. Marcinkowski.

Tygodnik drukowano w latach 1945—1946 i 1948 w Krakowie, w Nowej Drukarni Dziennikowej przy ul. Orzeszkowej 7. Zakład ten w początkach sierpnia 1946 r. przekazany został socjalistycznej Spółdzielni Wydawniczej „Wiedza”. W 1947 r. pismo drukowano w Warszawie, początkowo w drukarni nr 2 „Czytelnika” przy ul. Marszałkowskiej 3/5, zaś od marca do końca tego roku — w zakładzie „Prasa Demokratyczna” przy ul. Śniadeckich 16³⁶. Od nr 2 z 1949 r. „Piast” wychodził z warszawskiej drukarni Spółdzielni Wydawniczej „Chłopski Świat”. W 1949 r. do Warszawy przeniesiono też redakcję i administrację, a jako miejsce wydania podawano i Kraków, i Warszawę. Do końca istnienia PSL

³² J. Fajkowski, *Ruch ludowy na Mazurach i Warmii 1945—1949*, Warszawa 1968, s. 64; Z. Lietz, *Wkład ruchu ludowego w rozwój kultury na Warmii i Mazurach w latach 1945—1950*, [w:] *Ruch ludowy na Ziemiach Zachodnich i Północnych w Polsce Ludowej*, Warszawa 1972, s. 449; kwestionariusz o przedsiębiorstwie poligraficznym z 5 V 1947 dotyczący SW „Zagon”, WAP Olsztyn, Dział CWD, sygn. III/108/3, t. 3, k. 6—7.

³³ Lietz, *op. cit.*, s. 453—454.

³⁴ Protokół z posiedzenia NKW SL w Warszawie 19 VII 1945, AZHRL, SL, sygn. I/5.

³⁵ E. Bielenin, *Szkice z przeszłości. Wspomnienia*, AZHRL, sygn. P-285, k. 251.

³⁶ Od 23 III do 18 VI skład odbywał się w Drukarni „Chłopskiej Spółdzielni Wydawniczej”.

„Piaśt” ukazywał się regularnie we wtorki z datą nadchodzącej niedzieli³⁷.

Objętość pisma wahała się od 6 do 12 kolumn, tylko dwa numery z 1947 r. miały 4 strony, zaś numer specjalny z 1946 r. — 16. Nie spotykanym w innych pismach ludowych rozwiązaniem było poszerzenie w niektórych numerach z 1946 r. kolumny o dodatkową szpalę paginowaną literami. W 1945 i 1949 r. kolumny miały 4 szpalty, w pozostałych latach — 3. Pierwotny format tygodnika: 28 do 30 × 42,5 cm został zwiększony w 1949 r. do 36 × 51,5 cm.

Jedyny numer specjalny ukazał się 27 października 1946 z okazji pierwszej rocznicy śmierci W. Witosza. Odrębny charakter miały numery wydawane corocznie na Święto Ludowe, Wielkanoc i Boże Narodzenie. Poza kalendarzami ściennymi „Piaśt” nie wydawał dodatków.

Redaktorzy starali się od początku o maksymalne uporządkowanie zawartości. Pod zmieniającymi się tytułami rubryk i działów komasowano wiadomości z kraju i ze świata, informacje gospodarcze, przeglądy prasy, aktualne komentarze polityczne, felietony oraz kronikę organizacyjną. Od nr. 1 znalazła się w „Piaście” rubryka „Wiadomości kobiece”, w 1946 r. rozbudowana w comiesięczną kolumnę redagowaną przez działaczki Okręgowej Sekcji Kobiet PSL, którą kierowała H. Mierzwina; w 1949 r. rubryka ta nosiła tytuł „Głos matki”. Dział „Oświata i kultura”, poszerzony w 1946 r. do dwóch kolumn redagowanych przez Okręgową Komisję Oświaty i Kultury PSL, najczęściej wypełniali treścią I. Sworzeń i I. Jakubiec. Tylko raz, w nr. 10 z 1946 r., ukazała się rubryka „Samorząd i administracja”, pozostająca pod auspicjami Okręgowej Komisji Administracyjno-Samorządowej PSL. Od wiosny 1946 r. ukazywał się stale poradnik prawniczy. Poza tym publikował „Piaśt” informacje o nowych wydawnictwach, rozmaitości, potwierdzenia wpłat na fundusz prasowy. Ostatnią kolumnę zapełniały zwykle ogłoszenia i reklamy. Według stwierdzenia K. Buczka, redakcja nie otrzymywała listów od czytelników³⁸. Stosunkowo rzadko zamieszczano fotografie.

W latach 1946 i 1947 krąg autorski tygodnika uległ poważnym zmianom. Najaktywniejszą osobą w 1945 i 1946 r. był redaktor naczelny K. Buczek, wypełniający większość numerów; pisywał obszernie komentarze polityczne oraz bardziej informacyjny „Tygodniowy przegląd polityczny”. Wśród współpracowników znaleźli się wybitni działacze PSL i profesorowie związani z miesięcznikiem „Wieś i Państwo”. Od października 1946 r. spada ilość materiałów sygnowanych; zdarzały się nawet numery czysto informacyjne, pozbawione podpisów. Wiele pisali E. Bieleń i J. Bieniek. Od jesieni 1947 r. znacznie więcej materiałów wychodziło spod piór nowych przywódców PSL.

³⁷ „Piaśt” nr 1, z 14 X 1945, s. 8.

³⁸ Relacja K. Buczka z 1981 (zapis własny).

Tygodnik przeznaczony był dla Małopolski, Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego³⁹. W 1949 r. rozpowszechniany był w całym kraju.

Wydawcy oceniali początkowe zapotrzebowanie na 200 tys. egz. W praktyce nakład „Piaста” wynosił od 10 do 35 tys. egz. w latach 1945—1946 i od 3 do 16 tys. w latach 1948—1949; brak jest danych z roku 1947⁴⁰.

Szczerze informacje o finansowej stronie wydawnictwa pozwalają jedynie naszkicować kierunek ewolucji. Nie zachowały się materiały archiwalne wskazujące na kłopoty finansowe w 1945 i 1946 r., z relacji K. Buczka wynika, iż pismo było wówczas co najmniej samowystarczalne i rozchodziło się bez zwrotów⁴¹. W początkach stycznia 1948 r. zarząd LTW wysunął propozycję likwidacji tytułów wskutek tragicznej sytuacji materialnej: wpływy nie sięgały wysokości poborów pracowników. Odtąd, uznając konieczność ukazywania się „Piaста”, NKW stale dotowało wydawnictwo⁴². Ostatnią próbą ratowania tygodnika była wielka akcja propagandowa dla popularyzacji pisma przeprowadzona w październiku 1948 r. Zarządy powiatów miały dostarczyć minimum 4 tys. adresów potencjalnych czytelników, według wykazów urzędowych władz administracyjnych⁴³. Akcja zjednania nowych prenumeratorów nie powiodła się wszakże i 18 grudnia 1948 r. Rada Nadzorcza LTW zdecydowała o likwidacji spółdzielni.

11 kwietnia 1949 r. Walne Zgromadzenie LTW „Piaст” uchwaliło przejęcie wydawnictwa przez Spółdzielnię Wydawniczą „Chłopski Świat” w Warszawie⁴⁴. Wykonanie tej uchwały przeciągało się i „Piaст” wychodził do końca istnienia PSL.

³⁹ Sprawozdanie NKW PSL za okres od 1938, AZHRL, PSL, sygn. 6.

⁴⁰ Wykazy czasopism wychodzących na terenie województwa krakowskiego w 1945 i 1946, AP Kraków, WUIIP, sygn. 5, 6, 7, AAN, MIP, sygn. 265, k. 48; pismo LTW „Piaст” do Wydziału Prasy i Propagandy NKW PSL sprzed 8 I 1948, AZHRL, PSL, sygn. 187; rozdział tygodnika „Piaст” za I—III, VII—IX 1948, AZHRL, PSL, sygn. 187; „Piaст” *podróżał*, „Piaст”, nr 8 z 2 XII 1945, s. 6; sprawozdanie NKW PSL za okres od 1938, AZHRL, PSL, sygn. 6.

⁴¹ Relacja K. Buczka z 1981.

⁴² W kwietniu 1948 dotacja NKW wynosiła 150 tys. zł, w maju domagano się 270 tys. zł miesięcznie. Pismo LTW „Piaст” z 8 I 1948 do Wydziału Prasy i Propagandy NKW PSL; zestawienie wpływów i wydatków LTW „Piaст” za miesiąc kwiecień 1948; pismo LTW „Piaст” z 22 V 1948 do NKW PSL, AZHRL, PSL, sygn. 187.

⁴³ Pismo Sekretariatu Wojewódzkiego PSL w Krakowie do zarządów powiatowych sprzed 15 IX 1948, AWK ZSL, Kraków, PSL, sygn. A. 5/101; pismo kierownika Wydziału Prasy i Propagandy (NKW) do Sekretariatu Naczelnego PSL z 21 IX 1949, AZHRL, PSL, sygn. 44.

⁴⁴ Notatka w sprawie „Piaста” po 30 XI 1948, AZHRL, PSL, sygn. 187; protokół z Walnego Zgromadzenia LTW „Piaст” Spółdzielnia w Krakowie w dniu 11 IV 1949, AZHRL, PSL, sygn. 187; *Walne Zgromadzenie Ludowego Towarzystwa Wydawniczego „Piaст”*, „Piaст”, nr 47 z 20 XI 1949, s. 12.

Z ideą utworzenia na Dolnym Śląsku regionalnego tygodnika ludowego wystąpił już w lipcu 1945 r. Wojewódzki Zarząd SL⁴⁵. Prace organizacyjne trwały do wiosny roku następnego. W połowie marca 1946 r. powołano komitet redakcyjny, na którego czele stanął przedwojenny dziennikarz i pisarz chłopski Władysław Frącz⁴⁶.

Pierwszy numer „Dolnośląskiego Tygodnika Ludowego” wyszedł z drukarni „Czytelnika” we Wrocławiu 7 kwietnia 1946 r. Redakcja mieściła się w siedzibie WZ SL przy ul. Ludowej (J. Dąbrowskiego) 72. Pismo ukazywało się regularnie do końca maja 1947 r.

W winiecie pierwszych 15 numerów obok tytułu znajdowały się: podtytuł „Pismo ruchu ludowego” i koniczyna. Od nr. 16 z 21 lipca 1946 r. zmieniono winietę i format z 24 × 32 na 33 × 46 cm, zwiększono liczbę szpalt z 3 do 4. Ostatnią zmianę układu graficznego winiety wprowadzono w nr. 12 z 5—12 kwietnia 1947 r. Do końca sierpnia 1946 r. tygodnik ukazywał się w objętości 6 stron; następne numery liczyły 8 kolumn.

Miesięczny koszt wydawnictwa wynosił w 1946 r. 120 tys. zł. Druk pochłaniał ponad 70% wydatków, dochody nie przekraczały 25%. Największą pozycję w budżecie stanowiły dotacje władz wojewódzkich i centralnych SL⁴⁷.

Zawartość „Dolnośląskiego Tygodnika Ludowego” nie odbiegała od treści innych pism ruchu. Publikowano informacje bieżące z kraju i ze świata, wiadomości gospodarcze, porady prawnicze, kronikę organizacyjną, listy czytelników, ogłoszenia i reklamy. Nie wydzielono rubryki kulturalnej, lecz drukowano wiersze i powieść B. Jasińskiego *Słowo o Jakubie Szeli*. W 1947 r. wprowadzono rubrykę sportową.

Najczęściej pojawiały się na łamach czasopisma nazwiska W. Frącza, E. Oleszkowskiej, W. Białkowskiej, H. Cudnowskiego; artykuły pisali prezesi i sekretarze wojewódzcy SL, „Wici”, ZSch.

Tygodnik przeznaczony był dla Dolnego Śląska. Informacja o rozszerzeniu kolportażu na cały kraj w końcu lipca 1946 r. nie znajduje potwierdzenia w materiale archiwalnym. Do kolportażu wykorzystano sieć organizacyjną stronnictwa i spółdzielni ZSch⁴⁸.

Pierwszy numer „Dolnośląskiego Tygodnika Ludowego” wyszedł w

⁴⁵ L. Izbiński, *Stronnictwo Ludowe w powiecie brzeskim na tle ogólnej sytuacji w ruchu ludowym na Dolnym Śląsku (1945—1949)*, Opole 1968, s. 10.

⁴⁶ Pismo Wydziału Organizacyjnego NKW SL z 13 VII 1945 do WZ SL w Legnicy, AWK ZSL Wrocław, SL 1945, sygn. 5, k. 3.

⁴⁷ Protokół Wojewódzkiej Komisji Rewizyjnej SL we Wrocławiu z kontroli przeprowadzonej w dniu 1 X 1946, AWK ZSL Wrocław, SL 1946, sygn. A-110/1; protokół z posiedzenia WZ SL we Wrocławiu 8 XI 1946, AZHRL, SL, sygn. 417; zestawienie finansowe redakcji „Dolnośląskiego Tygodnika Ludowego” za okres 1 IV—31 XII 1946, AWK ZSL Wrocław, SL 1946, sygn. A-110/4, k. 53.

⁴⁸ Okólnik WZ SL we Wrocławiu z 10 IX 1946 do powiatowych zarządów SL, AWK ZSL Wrocław, SL 1946, sygn. A-110/2, k. 78; *Śląsk Dolny w drugą rocznicę powrotu do Polski 1945—1947*, Wrocław 1947, s. 205.

nakładzie 6 tys. egz.; w listopadzie tego roku drukowano 2 tys. egz. W ciągu kolejnych czterech miesięcy nakład wynosił 11,5 tys. egz. Ostatnie numery pisma z maja 1947 r. miały ok. 5 tys. egz. nakładu, z czego ok. 2 tys. rozchodziło się w prenumeracie⁴⁹.

W końcu maja 1947 r. WZ SL we Wrocławiu podjął decyzję o zawieszeniu „Dolnośląskiego Tygodnika Ludowego” i połączeniu wydawnictwa z „Zielonym Sztandarem”. Od 22 czerwca do 19 października 1947 r. redakcja przygotowywała do „Zielonego Sztandaru” jednokolumnowy dodatek, zawierający materiały ze wszystkich ziem odzyskanych⁵⁰.

„Dolnośląski Tygodnik Ludowy” był pierwszym i jedynym w latach czterdziestych czasopismem ruchu ludowego wydawanym na ziemiach zachodnich. Inicjatywa działaczy z Wałbrzycha, z S. Kuncem na czele, powołania na początku 1946 r. organu PSL na Dolnym Śląsku nie została zrealizowana wskutek sprzeciwu cenzury⁵¹.

Z datą 8 września 1946 r. wznowiono w Krakowie pierwsze pismo polityczne ruchu ludowego — „Przyjaciela Ludu”, założonego w 1889 r. przez Jana Stapińskiego. Na początku 1946 r. wyraził on zgodę na przejęcie tytułu przez SL⁵².

Tygodnik wydawany był przez NKW SL z pomocą WUIiP w Krakowie. Redaktorem naczelnym został znany działacz ludowy i wydawca czasopism w Choczni koło Wadowic dr Józef Putek, w 1946 r. prezes Rady Naczelnej SL i prezes ZW SL w Krakowie oraz minister poczt i telegrafów. Normalną pracę utrudniało przesyłanie pocztą materiałów do Warszawy oraz wożenie tam szcotek do ocenzurowania. Druk odbywał się w Krakowie w Drukarni Przemysłowej przy ul. Sarego 7.

Faktycznie redagowali pismo zastępcy naczelnego, a zarazem sekretarze redakcyjni: nr 1 — Moroński, zaś dalsze — Juliusz Czerwiec-Dzierżymirski, polecony przez J. Stapińskiego⁵³.

„Przyjaciel Ludu” ukazywał się nieregularnie do połowy 1947 r.: w 1946 wyszło 9 numerów, w 1947 — 10; poza pierwszym wszystkie

⁴⁹ Izbiński, *op. cit.*, s. 10; wykazy nakładów dzienników i czasopism wychodzących na terenie Dolnego Śląska za XI i XII 1946 oraz I—III 1947, AAN, MIP, sygn. 553, k. 86—88, 136—138, sygn. 554, k. 126, 197—199; sprawozdanie Wydziału Informacyjno-Prasowego WUIiP we Wrocławiu za I 1947, AAN, MIP, sygn. 554, k. 55—57; sprawozdanie z działalności WUIiP we Wrocławiu (za 1946), AAN, MIP, sygn. 549, k. 31; kwestionariusze sprawozdawcze Wydziału Informacyjno-Prasowego WUIiP we Wrocławiu za I i II 1947, AAN, MIP, sygn. 554, k. 40, AP Wrocław, Urząd Woj. Wrocławski, Wydż. Społ.-Polit., sygn. VI/40.

⁵⁰ Sprawozdanie z przebiegu pracy „Dolnośląskiego Tygodnika Ludowego” za VI 1947, AWK ZSL Wrocław, materiały nieuporządkowane.

⁵¹ Relacja Jana Nowaka z września 1982 (zapis własny).

⁵² Protokół z inspekcji w WZ SL w Krakowie 14 II 1946, AZHRL, SL, sygn. 281.

⁵³ Pismo E. Baranowskiego, pełnomocnika NKW SL, do Prezydium NKW z 2 X 1946, AZHRL, SL, sygn. 281.

były podwójne. Numery liczyły od 8 do 28 kolumn formatu 31 × 43 cm. Pismo wydawano w nakładzie ok. 5 tys. egz.⁵⁴

Zawartość tygodnika rozmieszczano na trzyszpaltowych kolumnach, jedynie nr 1 miał cztery szpalty. Winieta tytułowa, zajmująca całą szerokość kolumny, zawierała dawne hasła „Przyjaciela Ludu”: „Przez zgodę do pokoju. Przez pracę do dobrobytu”. Nie drukowano artykułów wstępnych: na pierwszej kolumnie znajdowały się informacje bieżące bądź przemówienia. Wewnątrz numeru zamieszczano wiadomości gospodarcze, kronikę organizacyjną, kąciki kobiecy i szkolny, wiadomości lekarskie, poradnik prawny, felieton, wiersze. Listy do redakcji występowały często w formie korespondencji z terenu. Tylko w dwóch numerach znalazły się reklamy, nie było ogłoszeń. W połowie numerów zamieszczono fotografie. Większość materiałów nie była sygnowana.

Redakcja miała ambicje pozyskania czytelników w całym kraju oraz za granicą: w winiecie informowano o kolportażu w USA, Kanadzie, Argentynie, Brazylii i Urugwaju. W tekście potwierdzono tylko kolportaż w województwach krakowskim, rzeszowskim i łódzkim oraz w Brazylii i Urugwaju⁵⁵.

Faktycznie „Przyjaciel Ludu” był miesięcznikiem, na co wpływały w znacznym stopniu kłopoty finansowe. Z zachowanych na ten temat informacji z roku 1946 wynika, iż wydawca, NKW SL, przekazał redakcji w ciągu pierwszych 9 miesięcy prawie 462 tys. zł⁵⁶.

Już po zaprzestaniu edycji, 27 sierpnia 1947 r., odbyło się zebranie organizacyjne Spółdzielni Wydawniczej „Przyjaciel Ludu”, która miała wydawać prasę i książki dla wsi. Inicjatywa utworzenia spółdzielni wyszła zapewne z ZW SL w Krakowie, który pragnął podporządkować sobie pismo. W skład dziewięciosobowego Komitetu Organizacyjnego weszli trzej członkowie zarządu i kierownik Wydziału Informacji ZW SL. Kapitał zakładowy — 20 tys. zł wyłożył inż. R. Kopański; wysokość udziału ustalono na 200 zł⁵⁷. 21 października Komitet zwrócił się do NKW SL o zatwierdzenie statutu spółki i przyznanie stałej miesięcznej dotacji 200 tys. zł na wznowienie tygodnika „Przyjaciel Ludu” oraz na uruchomienie księgarni⁵⁸. W trzy dni potem, 24 października 1947 r.,

⁵⁴ Wykaz periodyków wychodzących na terenie województwa krakowskiego w I 1947, AP Kraków, WUiP, sygn. 7, k. 859. Są to jedyne dane o nakładzie „Przyjaciela Ludu”.

⁵⁵ Autorem korespondencji z Brazylii był Władysław Wójcik, jak się wydaje ten sam, który w czerwcu 1945 r. przysłał list z Urugwaju zamieszczony w lubelskim piśmie „Chłopski Zew”.

⁵⁶ Roczne sprawozdanie rachunkowe (SL) za okres obrachunkowy I IV — 31 XII 1946, AZHRL, SL, sygn. dawna 225.

⁵⁷ Protokół z posiedzenia NKW SL 19 IX 1947, AZHRL, SL, sygn. 28, k. 10—11.

⁵⁸ Pismo Komitetu Organizacyjnego dla założenia Spółdzielni Wydawniczej „Przyjaciel Ludu” w Krakowie do NKW SL z 21 X 1947, AZHRL, SL, sygn. 29, k. 1—10.

NKW SL zdjął z porządku dziennego sprawę wznowienia tygodnika⁵⁹.

Epilog sprawy rozegrał się w dwa lata później: na posiedzeniu Rady Naczelnej SL w dniach 2—3 października 1949 r. dr J. Putek usunięty został ze stronnictwa za niewłaściwą działalność na stanowisku naczelnego redaktora „Przyjaciela Ludu”⁶⁰. 30 października 1951 r., w innej już sytuacji politycznej, Sejm Ustawodawczy wyraził zgodę na przeprowadzenie przez Prokuraturę Generalną śledztwa przeciw J. Putkowi, podejrzanemu o nadużycie stanowisk i przestępstwa urzędnicze⁶¹.

*

Dokonany przegląd wydawnictw pozwala na wskazanie generalnych tendencji rozwoju czasopiśmiennictwa ludowego w latach czterdziestych.

Najpomysłniejsze okazały się lata 1945—1947, okres wielkiego ożywienia politycznego całego społeczeństwa. Największa aktywność prasowa stronnictw przypadła na miesiące między wrześniem 1946 a końcem maja 1947 r.: ukazywały się wówczas po dwa tytuły SL i PSL. Od połowy 1947 r. SL ograniczyło się do rozbudowy prasy centralnej. Pisma PSL wegetowały dzięki dotacjom władz organizacji.

Czynnikami, który od początku osłabiał pozycję czasopism, były trudności ekonomiczne, w znacznym stopniu wynikające z ograniczeń pierwszych lat powojennych. Najgroźniejsze okazały się niewielka siła nabywca ludności, zawężająca czytelnictwo, oraz bardzo zła sytuacja przemysłu poligraficznego i papierniczego, rzutująca na stały wzrost cen papieru i usług technicznych dla prasy.

Ciekawą ewolucję przeszły formy finansowania działalności prasowej. Czasopisma PSL wydawały początkowo spółdzielnie, tworzone przez członków partii, natomiast prasę SL — instancje organizacji. Kłopoty finansowe prowadziły do zamiany: tytuły PSL przeszły *de facto* na własność stronnictwa; formą ratowania pism SL było organizowanie spółdzielni.

Ze szczerkowych danych udało się odtworzyć koszt jednego egzemplarza czterech pism; nie da się jednak przeprowadzić bliższych porównań tych wielkości wobec braku pełniejszej dokumentacji sytuacji finansowej wydawnictw. Koszt własny „Polski Ludowej” wynosił w grudniu 1947 r. 4,5 zł, w marcu 1948 — ok. 7 zł; „Piasta” na przełomie 1947 i 1948 r. — 2,16 zł; „Dolnośląskiego Tygodnika Ludowego” w listopadzie 1946 r. — 20 zł, zaś „Głosu Ziemi” w lutym 1948 r. ponad 14 zł. Zmiany cen (w zł) sprzedaży omawianych pism przedstawia tabela:

⁵⁹ Protokół z posiedzenia NKW SL 24 X 1947, AZHRL, SL, sygn. dawna 27.

⁶⁰ Protokół z posiedzenia Rady Naczelnej SL 2—3 X 1949, AZHRL, SL, sygn. dawna 22.

⁶¹ Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Sejmu Ustawodawczego 30 X 1951, t. 90.

Tytuł	Lata				
	1945	1946	1947	1948	1949
„Polska Ludowa”	2	2—4	4—5	5	5
„Piast”	2—3	3—5 — 4 6*	4—6*	8	5
„Chłopski Zew”	3	—	—	—	—
„Przyjaciel Ludu”	—	5—12	10—20	—	—
„Głos Ziemi”	3	3	—	10	—
„Dolnośląski Tygodnik Ludowy”	—	2—5	5	—	—

* Ceny numerów zróżnicowane zależnie od objętości.

Z relacji ówczesnych działaczy wynika, iż prasa PSL była niemal do końca 1947 r. co najmniej samowystarczalna. Źródła pisane wskazują jednakże, zresztą wyrzykowo, na postępujący deficyt wydawnictw, przyspieszony od 1947 r. Akcje pomocy finansowej podejmowane przez władze stronnictw koncentrowały się na wydawnictwach uznanych za niezbędne politycznie.

Największym obciążeniem wydawnictw prasowych były koszty druku, podwyższone znacznie wskutek konieczności zlecenia usług poligraficznych obcym zakładom. Własną drukarnię posiadała tylko SW „Zagon” w Olsztynie, wydawca „Głosu Ziemi”.

Statutowym obowiązkiem ludowców była prenumerata przynajmniej jednego pisma partyjnego. W praktyce działalności ruchu wyegzekwowanie tego obowiązku okazywało się nierealne. Po wojnie popularnością cieszyła się tylko prasa PSL do czasu stępienia przez cenzurę jej opozycyjności; relacje zgodnie potwierdzają znacznie większe zapotrzebowanie niż możliwości wydawców.

Najistotniejszym ogniwem sieci kolportażowej były terenowe organizacje ludowe. Administracje czasopism przyjmowały zamówienia na wysyłkę z całego kraju; firmy kolportażowe obsługiwały poszczególne regiony, zgodnie z wydanym przez władze zezwoleniem.

Wobec niewielkich nakładów nie było możliwości nasycenia terenu prasą ludową. Z nielicznych wzmianek pamiętnikarskich wynika, iż do wsi jeśli w ogóle docierały, to 2—3 egzemplarze. Dodatkowym czynnikiem wpływającym ujemnie na czytelnictwo prasy ludowej była silna konkurencja pism wiejskich „Czytelnika” i PPR, których nakłady były kilkakrotnie wyższe.

Zawartość pism musiała odpowiadać przyzwyczajeniom czytelnictwom i poziomowi intelektualnemu odbiorców. Prasa PSL przeznaczona była dla „chłopów-obywateli”, związanych uprzednio z SL W. Witosa i kon-

spiracyjnym „Rochem”, oraz dla inteligencji ludowej. Specyficzna sytuacja PSL jako legalnej opozycji zwiększyła zainteresowanie jego prasą w miastach. SL budowało swe wpływy wśród nowych gospodarzy, obdzielonych ziemią w wyniku reformy rolnej, choć starało się także o poparcie innych warstw ludności wiejskiej. Przeważająca część jego zwolenników rekrutowała się więc z grup poprzednio najuboższych i niewykształconych.

W miarę zbliżenia politycznego stronnictw chłopskich upodobniły się i ich organy. Redakcje otrzymywały gotowy do druku serwis wiadomości agencyjnych, zanikały informacje własne i publicystyka. Coraz więcej tekstów przygotowywali dziennikarze prasy centralnej i działacze, co nadawało publikacjom charakter oficjalnych enuncjacji. W 1949 r. cała prasa ludowa miała zasięg i charakter ogólnopolski.

Prasa regionalna ruchu ludowego pojawiła się ponownie dopiero po Październiku. W 1957 r. WK ZSL w Poznaniu rozpoczął wydawanie tygodnika „Gazeta Chłopska”, którego pierwszym redaktorem naczelnym został S. Kunz. Od 1960 r. współwydawcami stały się komitety we Wrocławiu, Zielonej Górze i Koszalinie. Uruchomiono wówczas 5 mutacji na województwa: poznańskie, opolskie i wrocławskie, zielonogórskie, koszalińskie i olsztyńskie. „Gazeta Chłopska” ukazywała się do 1966 r.

Również w 1957 r. zaczął ukazywać się w Krakowie, z przeznaczeniem dla województw południowych, tygodnik społeczno-polityczny „Wieści”, poświęcony sprawom wsi. Redagował go zespół: E. Bielenin, B. Dejworek i W. Fołta. Redaktorem naczelnym był S. Słupek, po jego odejściu zaś, kolejno: J. Wojdak, J. Gawroński i (od 1983) I. Leśniakiewicz. „Wieści” wychodzą do dziś.